

‘Nooit was ik ergens aangenamer dan te Zierikzee’

Brief van H.M. de Bruyn de Neve Moll aan P.J. Veth (1842)

Wie een biografie schrijft moet weten dat hij het meeste moet weglaten om tot de kern van iemands leven te geraken. Dat gold ook voor mij toen ik mijn biografie *Een Indische Liefde. P.J. Veth (1814-1895) en de inburgering van Nederlands-Indië* schreef. Uit de vele duizenden brieven van en aan Veth heb ik er uit een kleine honderd geciteerd. Die citaten kunnen een biografie behoorlijk verlevendigen, zoals mijn promotor Cees Fasseur in het tweede deel van zijn biografie van Wilhelmina laat zien. Ik moest mij beperken. Als zich dan, zoals nu, die gelegenheid voordoet, grijp ik die met beide handen aan. Temeer omdat het een uniek ooggetuigenverslag van Zierikzee in 1842 geeft.

Paul van der Velde

Toen het plan voor een nummer over Schouwen-Duiveland vaste vorm aannam, schoot mij ineens de naam Moll te binnen. Ik herinnerde mij dat hij een brief uit Zierikzee aan Veth had geschreven. Aan die Moll had ik in mijn biografie weinig aandacht besteed. Wel aan zijn broer J.A. Moll, hoogleraar kerkgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, die een van de boezemvrienden van Veth was. Over deze Moll is het nodige geschreven.

Veel minder geldt dat voor zijn jongere broer Hendrik Marinus de Bruyn de Neve Moll (1813-1895) die door toevoeging van de achternaam van moederszijde geen man is aan wiens naam men gemakkelijk voorbijgaat. Die toevoeging is echter van na de periode dat hij met Veth naar de Latijnse School in Dordrecht ging. Daarna gingen ze samen naar Leiden waar Moll klassieke talen studeerde en er in 1839 promoveerde. Door de goede contacten van de familie Moll, handelaren in tabak, werd hij in datzelfde jaar

benoemd tot praecceptor van het Erasmiaans gymnasium in Rotterdam, een tamelijk prestigieuze post voor zo'n jongeman. 'Natuurlijk wordt het vacerende praecceptoraat sterk geambieerd', schreef hij Veth begin november 1841, nadat hij tot zijn eigen verbazing tot rector van de Latijnse school van Zierikzee was benoemd. Uit de vijftien kandidaten die hadden gesolliciteerd hadden de curatoren van de Latijnse School een drietal opgesteld, waarop Moll op de tweede plaats stond. Meestel benoemde de gemeenteraad de eerste op die shortlist, maar toch werd Moll met een ruime meerderheid door de gemeenteraad gekozen.

'In eene der vreemde toestanden van een mensch schrijf ik u deze regelen. Gij weet ik vroeg het Rectoraat te Z' Zee, wel nu de keuze is op mij gevallen. Dus zal ik mij na weinige jaren, het waren drie aangename, weer verplaatsen.' Moll had dus wel gesolliciteerd, maar waarom hij dat gedaan heeft, is na de eerste regelen nog onduidelijk. Weliswaar was hij

met zijn Leids doctoraat, protestants-christelijke achtergrond en onbesproken gedrag een duidelijke kanshebber voor de post in Zierikzee, maar waarom zou hij het bruisende Rotterdam verlaten om zich in het isolement te storten? Het eiland was alleen per boot bereikbaar en in de negentiende waren de winters strenger dan tegenwoordig. 'Door de vorst zijn wij tot nu toe bijna geheel afgesneden van communicatie; boeken en dergelijke ten minste ook de laatste Gids hebben wij nog niet.'

Verderop in de brief worden zijn motieven het desalniettemin te doen duidelijk. 'En toch heb ik geen berouw mij onder de kandidaten voor dien post te hebben opgegeven. Ik hoop er stil te leven, mij dunkt dit is noodzakelijk.' In die stilte werkte hij aan boekbesprekingen voor *De Gids* en schreef in navolging van zijn vriend Veth een Latijnse grammatica. Veth was begin 1842 aangetreden als hoogleraar in de Oosterse talen aan het Atheneum van Franeker dat een jaar later opgeheven werd. Hij zou uitgroeien tot een internationaal bekend geleerde en kenner van Indonesië. Moll en Veth waren in 1842 nog aan het begin van hun carrière en vrijgezel.

Van daar te springen

Verwachtingsvol moet Moll begin januari 1842 in Zierikzee zijn gearriveerd. Zijn salaris bedroeg 1300 gulden en hij kreeg ook het minerval (schoolgeld) van zijn leerlingen. Bovendien kreeg hij gratis een woning van de school. Daarop zaten gemiddeld tien leerlingen die hij les gaf in Latijn, Grieks, mythologie en antiquiteiten. Wel was hij tot 1846 opgepadeld met de neef van de vermaarde Leidse professor in de theologie J.M. van der Palm. Deze C.J. van der Palm stond bekend om zijn vreselijke woedeaanvallen waarvan de arme leerlingen het slachtoffer waren. 'Ongelukkig de leerling, die het digst bij hem zit. Spoedig loopt hij met een gezwollen wang, half blauw oog of bebloede neus.' Met zijn opvolger C.W. Volcke die van 1846 tot 1865 aan de school les gaf en bekendheid genoot met zijn Latijnse themaboeken, had hij meer geluk. Samen met hem vormde hij de Latijnse school in 1849 om tot een stedelijk gymnasium dat een veel bredere opleiding aanbood. Naast de bovengenoemde vakken werd er nu ook les gegeven in oude en nieuwe geschiedenis, wiskunde en de moderne talen Engels (waarvoor hij uiteraard de anthologie van zijn vriend Veth, *Specimens from the English Classics*

gebruikte), Frans, Duits en Nederlands. Moll verzorgde tevens Hebreeuwse lessen voor enkele predikanten in spe.

Na 1869 ging het bergafwaarts met het gymnasium want de meeste jongelui gingen naar de datzelfde jaar opgerichte H.B.S. Van 1869 tot de opheffing in 1880 gaf Moll gemiddeld drie leerlingen les. Daarna bleef hij tot het eind van zijn leven privaat docent in Latijn en Grieks. Moll was in 1846 getrouwd met Johanna Cornelia Boeije, de dochter van de notaris van Noordgouwe. Ze kregen vijf kinderen. Moll groeide uit tot een gerespecteerd lid van de gemeenschap en naast zijn rectoraat was hij geruime tijd lid van het kerkbestuur van de Nederlands Hervormde Gemeente en zat hij in het bestuur van de Nutsspaarbank. Toen hij op 25 oktober 1898 overleed werd in de *Zierikzeesche Nieuwsbode* bij zijn dood stilgestaan. Hij ligt begraven op de algemene begraafplaats van Zierikzee maar zijn grafsteen kon ik niet meer vinden. 'Ik sta op een beter standpunt om van daar te springen', schreef hij Veth nog in 1842, maar Zierikzee bleef zijn definitieve standplaats. Wat waren nu verder de eerste indrukken van de jonge rector van Zierikzee.

Leven in pantoffels

'Uit uw brief zag ik [...] dat gij nieuwsgierig waart, hoe 't mij hier gaat. Eh bien! Ik ben hier nu een maand, en voor een begin, gaat dat al redelijk naar mijn zin. Ik bewoon het huis, hebbende een man, een vrouw, een schreeuwend kind, een meisje tot oppasser en zo. Zij kookt voor mij. Ik eet dus tehuis: leef dus veel in pantoffels.' De overschakeling van Rotterdam naar Zierikzee viel hem wel tegen. 'Bij ondervinding leer ik nu kennen, wat het verschiet in een drukke stad vol afwisseling te wonen op een goede stand, en op een nare stand in een doodelijk-doode stad. Ik woon op mijne studeerkamer die een beroerd of geen uitzicht heeft: of achter aan de tuin hetgeen de mooie kamer is.' Over de pantoffels loog hij beslist niet want in de beginjaren gaf hij vier uur per dag thuis les aan nooit meer dan tien leerlingen. Dat beviel hem uitstekend en hoe vond hij hen? 'De jongens zijn geene genieën die over 't algemeen schaarsch hier zijn, maar zij zullen 't zeer goed leeren. Zij zijn juist zo als of zij van mijn Rotterdamsche cursus afkwamen, iets minder in 't Grieksch en volkomen gelijk in 't Latijn.'

De lessen waren al om twee uur afgelopen dus

had hij amper tijd om te schrijven en zijn lessen voor te bereiden. Hij vond zelfs dat hij veel werk had. ‘Gij ziet dus dat ik druk genoeg werk. Dit is hier verplichting. Deed ik het niet dan werd mijne mediocriteit zoo ver beneden parie, dat ik van mij zelve een horreur zou krijgen. En dat liefst niet.’ Toch kan uit de brief afgeleid worden, dat hij voldoende vrije tijd had. Zo maakte hij na de avondmaaltijd altijd een wandeling. In de negentiende eeuw was wandelen een passie van velen. Leidse studenten vertraden zich suf, dus wekt het geen verbazing dat hij daarover het eerst iets aan Veth meldde. ‘Wandelingen die mooi zijn heeft men hier niet. ‘t heeft veel van Dordt, er is vlak aan de stad een goede aanleg, zelfs vrij wel en eene wandeling naar Noordgouwe is ook dragelijk, schoon verwijderd van de schoone streken van Goes.’ Die wandelpartijen naar Noordgouwe bleven uiteindelijk niet zonder resultaat, want daar raakte hij op vrijersvoeten met zijn Johanna.

Naast wandelen was Moll gewend te schermen en paard te rijden. Die sporten kon hij in Zierikzee kennelijk niet beoefenen. ‘Nu troost ik mij met het billiard en speel vast zaterdags avond mede pot.’ Ook ging hij dikwijls naar concerten die regelmatig in Zierikzee gegeven werden. Voor de muzikkenner Moll moet dat niet altijd even aangenaam zijn geweest want volgens hem was er ‘Niemand die zijn partij speelt [...] maar ik ga er heen. 1. om in stand te houden iets, wat niet moest bestaan. 2. om mijn fatsoen. 3. om eens uittegaan’. 4. om de meisjes eens te zien; en als men dan er een treft, die aardig is, en een blooten hals heeft dan kan men zich ligt een half uur best amuseeren.’

Vervolgens geeft hij Veth een beschrijving van hoe hij zijn zondag doorbracht. ‘Ik stond over 9 op, ontbeet comfortable lang, verschoonde mij met wasserinngen als een Arabier, las een en ander [op dat moment las hij George Sand die hij zeer bewonderde: ‘God wat schrijft die vrouw een stijl! Wat heeft zij grootsche idées.’] en wandelde begunstigd door het heerlijke weer, dat zich gunstig voordoet door het gezelschap van de schutterij, de muziek en vele dames. Daarop naar de kroeg, eten, wandelen, en toen na mr. Kroef, waar ik affreus lang heb zitten babbelen, daarop naar huis.’

Overigens zijn hier geene schoonheden

Dat de vrijgezel Moll geïnteresseerd was in vrouwelijk schoon stak hij voor Veth allerminst onder stoelen of

T. Hillibrand. Stadhuis te Zierikzee, 19de eeuwse prent. Gemeentearchief Schouwen-Duiveland, Zierikzee.

banken. Bijna de helft van de brief draait er om en enkele geschikte en minder geschikte huwelijkskandidaten passeren de revue. ‘Zijn er philistijnen er zijn ook meisjes. Zijn er ook philistijnse meisjes? Helaas dat geloof ik wel [...] Maar bij Jacob Boeije zijn twee zusjes een niet lelijk; die zijn wel. Bij mr. Kroef mijn curator zijn er drie. Een die lelijk, een die niet mooi, en een die wel mooi is. De laatste is de jongste 20 jaar. Zij is niet zonder charmes. Als gij daar een lief gezigt, mooi haar, goede hals, prettige taille voor wilt

laten doorgaan. Voeg er bij, dat zij heel lief Zeeuwsch [kennelijk werd het in de negentiende eeuw wel als een taal beschouwd] praat, en zich perfect kleedt; dan begrijpt gij, dat het met haar heel wel wat te praten is. Of zij nu heel veel verstand heeft, is een ander vraagstuk. Of zij goed van humeur is wil ik gelooven, maar kan ik niet bevestigen. Ik geloof wel dat ik er een kans op hebben zou, en welligt ook zou willen wagen, maar ik geloof dat zij geen geld heeft, en er zijn 8 kinderen. Dit is een groot bezwaar.' Dit was dus een overwegende factor in de keuze van zijn huwelijkspartner en in 1846 zou hij inderdaad trouwen met Johanna, de gefortuneerde notarisdochter.

Als zoon van een koffiehandelaar lag de notarisdochter binnen zijn sociale bereik maar een andere vrouw waar hij zeer door gecharmeerd was, bleek voor hem onbereikbaar. 'Overigens zijn er hier geene schoonheden: nu is er nog ééne rijkheid. De dochter van de districtscommissaris De Jonge. Maar anders valt het vrouwelijk publiek sterk af bij het Rotterdamsche dat ik dikwerf heb bewonderd. Een ding bevalt mij hier best: het is dat den lust niet wordt geprikkeld want dat is vreeselijk zoo als dat in Rotterdam was [...] In dat opzigt is het hier een hemel!'

Toch bleek rector Moll wel eens onbetamelijke gedachten te koesteren. 'Er is hier nog een Juffr. Ermerins, dat ook nog al wel is. Niet heel mooi, niet rijk, maar autrement. Indien iemand slecht wou wesen, was het zeker de beste, de veiligste weg, om maar het zamen eens te zijn, en zoo wat te vosijen en het aldus eens te proberen. Maar 't is wat smeurig.' Zijn natuurlijk driften probeerde hij wat in toom te houden door Veth schrikbeelden van het huwelijksleven te schetsen. 'Weet gij wat, het is toch zeker dat als een garçon teven gemis heeft van genoegens, maar toch ook gemis van kommer en kwel en veel verdriet. Geen finantieel gemaal, geen behelpen, geen verving à deux, geene kans van beroerde kinderen te krijgen of cocu te worden. Dat alles is nog van eenig belang: dat alles is men zeker van te ontloopen.' Toch komt Moll tot de volgende conclusie: 'Maar niets gaat boven de Natuur en indien ik niet tegen een stap meer begon opte zien, naar mate ik er meer naar verlang, dan weet ik waarachtig niet wat ik doen zou.' Moll zou vier jaar later aan de Natuur toegeven en hij kreeg een portie van de ellende die hij zelf voorspelde, omdat twee van zijn vijf kinderen kort na de geboorte overleden.

Een opgewekt man

Voor het overige vermoed ik dat Moll het in Zierikzee wel naar zijn zin gehad heeft. Reeds na een maand voelde hij zich er thuis. 'Wat staat mij nog te melden? De menschen. Hier is de gewoonte gangbaar van eene algemeene conversatie. Iedereen is met den anderen wel. Vijandschap noch eigenlijke coterie bestaat niet. Gul zijn de lui bij uitstek, en ik ben er almede als had ik ze 10 jaar gekend.' Uit het weinige dat we ervan weten, kunnen we afleiden dat Moll een geliefd man was. In ieder geval koesterden zijn leerlingen zijn herinnering. In een verslag dat ons een indruk van het gymnasium rond 1860 geeft, staat over Moll te lezen: 'Hij was een opgewekt man, boordevol anekdotes en kwinkslagen.' Ook de vermaarde neerlandicus J.H. van den Bosch die van 1891 tot 1894 les gaf aan de H.B.S. en zijn verblijf in Zierikzee als een regelrechte verzoeeking zag, vond troost bij Moll. Van den Bosch meldde aan een vriend: 'En nu kan ik iets heuglijks melden. Ik ben op zeer goeden voet met den ouden Zierikzeeschen Rector Dr. Moll. Een aangenaam wetenschappelijk praatje houd ik nu en dan met hem.' Al bij al genomen zal de uitspraak van Multatuli, 'Nooit was ik ergens aangenaamer dan te Zierikzee', ongetwijfeld ook op onze Leidse doctor en Zierikzeese rector van toepassing geweest zijn.

Met dank aan de medewerkers van het gemeentearchief in Zierikzee, die de weg al perfect wisten in hun nieuw en schitterend onderkomen.

BRONNEN EN LITERATUUR

Gemeentearchief Zierikzee. College van Curatoren van de Latijnse School, later van het Gymnasium te Zierikzee. Notulen van curatoren der Latijnsche School 1841-1847, 21 september en 11 oktober 1841.

Universiteitsbibliotheek Leiden. Westerse handschriften. Collectie Veth BPL 1756. Brieven van H.M. Moll aan P.J. Veth van 5 november 1841 en 6 februari 1842.

H.W. Fortgens, 'De Latijnse scholen te Zierikzee, Brouwershaven en Tholen', *Archief uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (Middelburg 1955), 71-86. *Honderd jaar blokken. 1869 Zierikzee 1969 van Hogere Burgerschool tot Rijksscholengemeenschap* (Zierikzee 1969).

P.J. Meertens, 'Multatuli in Zeeland', *Zeeuws Tijdschrift* 15 (1865) 1, 2-13.

J. Sturm, 'Jan Hendrik van den Bosch (1867-1941). Leraar Nederlands aan de Rijks Hogere Burgerschool (1891-1894): een antizelandus in Zierikzee', *Kroniek van het land van de zeemeermin (Schouwen-Duiveland)* 25 (2000), 83-108.

P.D. de Vos, 'De Latijnsche School te Zierikzee en hare rectoren van de eerste helft der XVI de eeuw tot 1880', *Nederlandsche Leeuw* XVI (1899), 3-25.

Zierikzeesche Nieuwsbode 27 oktober 1898.